

УДК 599.33 (47)

Види комахоїдних — кандидати до Бернських списків. Їжак вухатий (*Hemiechinus auritus*)¹

Ігор Загороднюк, Олександр Кондратенко, Євген Боровик

Види комахоїдних — кандидати до Бернських списків. Їжак вухатий (*Hemiechinus auritus*). — Загороднюк І., Кондратенко О., Боровик Є. — Розглянуто проблеми охорони комахоїдних ссавців фауни України з увагою до потреби надання охоронного статусу кримській мідиці *Sorex (minutus) dahli* та білозубці *Crocidura leucodon*. Докладно проаналізовано дані щодо сучасного стану та темпів згасання популяції *Hemiechinus auritus* та рекомендовано включити цей вид до нової редакції Додатку 2 до Бернської конвенції.

Ключові слова: комахоїдні, Insectivora, *Sorex*, *Crocidura*, *Hemiechinus*, охоронний статус.

Species of Insectivores as candidates to Bern's annexes. Long-eared hedgehog (*Hemiechinus auritus*). — Zagorodniuk I., Kondratenko O., Borovyk E. — Problems of protection of insectivores presented in Ukraine with special attention to needs of protection of Crimean shrew *Sorex (minutus) dahli* and white-tooth shrew *Crocidura leucodon* were considered. Data concerning modern state and tempos of extinction of populations of *Hemiechinus auritus* were analyzed in details, and recommendation to including of this species into new edition of Annex 2 to Bern Convention is given.

Key words: insectivores, Insectivora, *Sorex*, *Crocidura*, *Hemiechinus*, protection status.

Загальні зауваження

Із близько 12 видів ссавців, що представляють на теренах України ряд комахоїдних (Soriciformes), у Додаток 2 до Бернської конвенції включено лише хохулю (*Desmana moschata*); у третьому додатку опинилися всі види родини мідицевих (Soricidae).

З найбільш раритетних видів мідицевих, яким варто в найближчому майбутньому надати вищий охоронний статус, назвемо альпійсько-карпатських *Sorex alpinus* Schinz та кримських *Sorex (minutus) dahli* Zag. (Загороднюк, 1996). Дуже рідкісним видом є також вид *Crocidura leucodon*, що за даними І. Підоплічки (1937) та І. Сокура (1963) раніше займав одне з провідних місць у живленні хижих птахів, а в наших зборах за 20 років досліджень зареєстрований лише один раз (Загороднюк, 1996). Очевидно, що питання про їх включення до червоних списків (зокрема, додатку 2 до Бернської конвенції) постане найближчим часом.

Щодо їжаків (родина Erinaceidae) варто зауважити, що відмічений в українському виданні Конвенції (1988) як представник фауни України їжак європейський достовірно в Україні не відомий. Його знахідки лише очікуються в поліських районах — від Волині до Сумщини, і питання про його охорону в Україні можна ставити лише тоді, коли буде відомо про його наявність у складі нашої фауни. Всі досліджені нами колекційні примірники «звичайних» їжаків з території України віднесені до виду *Erinaceus concolor*, тобто їжака білочеревого, або південного (Загороднюк, Мішта, 1995).

¹ Текст статті наводиться без змін за виданням «Ссавці України під охороною Бернської конвенції» (Київ, 1999. С. 179–181), виданим у серії «Праці Теріологічної Школи» (Випуск 2). В оригіналі друга частина назви («Їжак вухатий (*Hemiechinus auritus*)») відсутня.

Як і більшість інших степових видів (зокрема, низки видів гризунів), поза бернськими списками виявився рідкісний в Україні та в Європі загалом їжак вухатий, *Hemiechinus auritus*. Цей вид ми рекомендуємо включити до основного (II) додатку до Бернської угоди як рідкісний вид, що є типовим представником степового фауністичного ядра (Загороднюк, 1999).

Їжак вухатий — *Hemiechinus auritus*

Повна наукова назва виду — *Hemiechinus auritus* (Gmelin, 1770), поширений синонім — *Erinaceus auritus*. Вид представлений в Україні маргіальною найбільш західною відносно основної частини ареалу популяцією (Абеленцев, Підоплічко, 1956). Як один з найрідкісніших видів ссавців включений до «Червоної книги України» (1994) з наданням III охоронної категорії. Згідно з останнім виданням Червоної книги, «охороняється в Українському степовому та Луганському природному заповідниках» (Крижанівський, 1994), що стало цікавою інформацією для фауністів і новиною для співробітників цих установ.

Більшість із відомих для території України знахідок є дуже давніми: 1926 р. вид знайдено у Приазов'ї поблизу Маріуполя та в Хомутовському степу, а також в околицях Луганська (Аверін, Штамм, 1927; Голіцинський, 1929). Остання відома з літератури реєстрація виду в Стрілецькому степу (Луганський природний заповідник) відноситься до початку 50-х рр. (Модін, 1956), однак за 12 років постійних спостережень на цій заповідній ділянці та в її околицях (дані Є. Боровика) вид тут жодного разу не зустріли. Невдалими були пошуки вухатого їжака, здійснені авторами в різні періоди 1994–1999 рр. в різних районах Луганщини, зокрема в околицях Луганська, у Стрілецькому та Провальському степах¹.

Відсутність нової інформації про вид послугували причиною припущення про те, що вид, ймовірно, зник з території України (Загороднюк, 1998). Проте, детальний аналіз фактів дозволяє сподіватися на збереження популяції у Приазов'ї. Зокрема, один з авторів цього повідомлення (Є. Боровик) зустрів вухатого їжака близько 1982 р. на одній із азовських кіс (Крива?) під час учбової практики. Іншою сучасною згадкою про вид в тому ж регіоні є повідомлення В. Сіренка і В. Мартинова (1998), що базується на результатах аналізу «Літописів природи» Українського степового заповідника за 1978–89 рр., про реєстрацію їжака в долині Грузького Єланчика поблизу «Хомутовського степу».

Варто навести ключові діагностичні ознаки цього виду (за: Абеленцев, Підоплічко 1956). На відміну від поширеного на більшій частині України їжака білочеревого (*Erinaceus concolor*), розміри їжака вухатого малі — довжина тіла 13–23 см, довжина задньої ступні не перевищує 4 см (29–39 мм), позаяк вушниця не коротша від 3 см (29–48 мм) і, прикладена до щоки, сягає за око; голки з боків тіла не довші 17 мм, на спині — до 22 мм; на них, окрім поздовжніх насічок, є менш глибокі поперечні; хутро м'яке і світле, знизу біляве, з боків та на голові — сіро-рудувате.

Вухатий їжак є одним з найрідкісніших видів ссавців нашої фауни і Європи загалом. У поточному виданні Червоної книги України цей вид має категорію III («рідкісний»). У новому виданні Червоної книги цей вид має отримати охоронну категорію I, тобто статус критично загрозливого виду ("CR" за критеріями МСОП). Ми рекомендуємо включити *Hemiechinus auritus* до нової редакції Додатку II до Бернської конвенції.

¹ Вид у подальшому (вже після цієї публікації) виявлено в околицях Луганська (Кондратенко, Джос, 2004): наприкінці травня 2002 р. одну особину знайдено у балці Плоска, що поблизу с. Розкішне Лутугинського р-ну; вид ідентифіковано О. Кондратенком за фотографією з колекції О. Джоса. На думку авторів, перспектив для довготривалого існування тут цього виду немає через значне антропогенне навантаження (випас худоби, конкуренція з *Erinaceus europaeus*). У нових публікаціях щодо фауни ссавців заповідних ділянок «Стрільцівський степ» (Кондратенко, Боровик, 2001), «Провальський степ» (Кондратенко, 2002; Мороз, 2006) та «Хомутовський степ» (Тимошенко, Кондратенко, 2006) нової інформації про цей вид їжаків не з'явилося.

Література

- Абеленцев В. І., Підоплічка І. Г. Ряд Комахоїдні — Insectivora / Фауна України. — Київ: Вид-во АН УРСР, 1956. — Том 1. — Вип. 1. — С. 70–228.
- Аверин В. Г., Штамм М. Г. О находении ушастого ежа (*Hemiechinus auritus* Gmel.) на Украине // Труды Харківського тов-ва дослідників природи. — 1927. — Том 50, випуск 2. — С. 51–53.
- Голіцинський В. Вухатий їжак (*Hemiechinus auritus* Gmel) в околицях Маріуполя // Збірник праць Зоологічного музею АН УРСР. — 1929. — Випуск 7. — С. 27–28. — (Труди Фізико-математичного відділу. Том 13, вип. 1).
- Загороднюк І. Редкие виды бурозубок на территории Украины: легенды, факты, диагностика // Вестник зоологии. — 1996. — Том 30, № 6. — С. 53–69.
- Загороднюк І. В. Вищі таксони ссавців у сучасній фауні України: склад, номенклатура та видове багатство // Доповіді НАН України. — 1998. — № 4. — С. 180–186.
- Загороднюк І. В. Степове фауністичне ядро Східної Європи: його структура та перспективи збереження // Доповіді НАН України. — 1999. — № 5. — С. 203–210.
- Кондратенко А. В. Териологические исследования в заповеднике «Провальская степь» // Вісник Луганського державного педагогічного університету імені Тараса Шевченка. — 2002. — № 1 (45) січень. — С. 19–24.
- Кондратенко А. В., Боровик Е. Н. Териологические исследования в заповеднике «Стрельцовская степь» // Вісник Луганського державного педагогічного університету імені Тараса Шевченка. — 2001. — № 11 (43) листопад. — С. 55–62.
- Кондратенко О. В., Джос О. А. Новая находка ушастого ежа (*Hemiechinus auritus*) на территории Восточной Украины // Вестник зоологии. — 2004. — Том 38, № 5. — С. 84.
- Крижанівський В. І. Їжак вухатий // Червона книга України. Тваринний світ. — Київ: Українська енциклопедія, 1994. — С. 372.
- Модін Г. В. Замітки про вухатого їжака і лісову мишівку в Стрілецькому степу // Збірник праць Зоологічного музею АН УРСР. — 1956. — № 27. — С. 154–159.
- Мороз В. А. Современное состояние популяций редких видов позвоночных животных Провальской степи и их сохранение в системе заповедных территорий местного значения // Біорізноманітність Луганського природного заповідника НАН України. — Луганськ: Элтон-2, 2005. — С. 193–204. — (Збірник наукових праць Луганського національного аграрного університету. Біологічні науки. Спеціальний випуск № 56 (79). Пам'яті О. В. Кондратенка).
- Підоплічка І. Г. Підсумки дослідження погадок за 1924–1935 рр. // Збірник праць Зоологічного музею Укр. АН. — 1937. — № 19. — С. 101–170.
- Сиренко В. А., Мартынов В. В. Фауна наземных позвоночных Украинского степного природного заповедника (пресмыкающиеся, птицы, млекопитающие. Аннотированный список видов) // Труды филиала Украинского степного природного заповедника «Каменные могилы». Юбилейный сборник 1997. — Киев: Фитосоциосентр, 1998. — Выпуск 1. — С. 63–82.
- Сокур І. Т. Нові матеріали до пізнання фауни дрібних ссавців України // Збірник праць Зоологічного музею Укр. АН. — 1963. — № 32. — С. 29–42.
- Тимошенко В., Кондратенко А. Изучение фауны млекопитающих в заповеднике «Хомутовская степь» // Териофауна сходу України / За редакцією І. Загороднюка. — Луганськ, 2006. — С. 33–37. — (Серія: Праці Териологічної Школи, випуск 7).